

Μαγκρέμπ: Η εκδίκηση του αουτσαίντερ

Μαρίνα Ελευθεριάδου*

Θανάσης Παπαμάργαρης**

Σε μία αναζήτηση της περιοχής του πλανήτη με την πλέον ήρεμη πολιτική παράδοση και πρακτική, την πιο ακμάζουσα οικονομική δραστηριότητα ή την περισσότερο βαρύνουσα γεωπολιτική σημασία, σίγουρα η περιοχή του Maghreb δε θα καταλάμβανε κάποια από τις πρώτες θέσεις. Γεγονός είναι ότι η περιοχή αυτή, τουλάχιστον όσον αφορά αυτά τα κριτήρια, μονάχα τις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής μπορεί συνολικά να υπερκεράσει. Παρ' όλα αυτά όμως, το Maghreb επανήλθε το τελευταίο διάστημα στην επικαιρότητα λόγω των βίαιων διαδηλώσεων στην Τυνησία και την Αλγερία.

«Ο Πρόεδρος δεν είναι προσωρινά σε θέση να εκτελέσει τα καθήκοντά του». Με αυτή τη φράση ο πρωθυπουργός της Τυνησίας, Mohamed Ghannouchi, ανακοίνωσε την ανάληψη των προεδρικών καθηκόντων και σήμανε την αρχή του τέλους της Ben Ali εποχής. Λίγο νωρίτερα στην κρατική τηλεόραση (Tunisie 7), σε μια τηλεοπτική πολιτική συζήτηση ένας εξαγριωμένος συμμετέχων γύρισε στη κάμερα λέγοντας «ο Ben Ali, όπως τον ξέρατε, είναι νεκρός»¹. Την ώρα που ο –προσωρινά– πρώην πρόεδρος, σαν άλλος Σάχης, πετούσε από αεροδρόμιο σε αεροδρόμιο για να καταλήξει στη Jeddah της Σαουδικής Αραβίας, το Συνταγματικό Συμβούλιο της Τυνησίας οριστικοποιούσε την μετά Ben Ali εποχή. Η Τυνησία μέσα σε μία μέρα φαινόταν να καλύπτει την απόσταση που «υπό κανονικές συνθήκες» χρειαζόταν 50 χρόνια, αλλάζοντας δύο προέδρους μέσα σε 24 ώρες. Το Συνταγματικό Συμβούλιο αποφάσισε ότι χρέη υπηρεσιακού προέδρου θα πρέπει να ασκεί ο πρόεδρος της Βουλής, Foued Mebazaa, αντί του Mohamed Ghannouchi.²

Πριν ακόμα κατακαθίσει ο καπνός από τα δακρυγόνα και τα καμένα κτίρια, σύμβολο των 23 χρόνων του καθεστώτος του Ben Ali, οι προβλέψεις δεν είναι ασφαλείς στα δύο βασικά ερωτήματα που θέτει η εξέγερση: την έκταση των αλλαγών που φέρνει στη Τυνησία και τον περιφερειακό της αντίκτυπο. Για να αντιληφθούμε τη σημασία των γεγονότων του περασμένου μήνα για τη Τυνησία, το Μαγκρέμπ και την Μέση Ανατολή, πρέπει να εξετάσουμε τις συνθήκες που οδήγησαν σε αυτά.

Η εξέγερση στη Τυνησία χαρακτηρίστηκε, κυρίως στις αρχές της, ως εξέγερση του ψωμιού³, αποδίδοντας την έτσι στις αυξανόμενες τιμές των βασικών αγαθών. Ωστόσο, ήταν κάτι παραπάνω από μόνο αυτό. Η Τυνησία αποτελεί δείγμα των βασικών προβλημά-

* Ερευνήτρια στο Κέντρο Μεσογειακών, Μεσανατολικών και Ισλαμικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

** Ερευνητής στο Κέντρο Μεσογειακών, Μεσανατολικών και Ισλαμικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

των της περιοχής. Μια χώρα με πάνω από το μισό πληθυσμό κάτω των 25 ετών αναγκάζεται να αντιμετωπίσει την παγκόσμια οικονομική κρίση κατά κύματα. Οι κύριοι τομείς της Τυνησιακής οικονομίας, η γεωργία και ο τουρισμός, επλήγησαν καθώς οι εξαγωγές και η τουριστική ⁴ κίνηση μειώθηκαν. Η ανεργία που επισήμως είναι λίγο πάνω από το 10% αλλά σύμφωνα με κάποιες εκτιμήσεις ανέρχεται στο 25%,⁵ είναι διπλάσια στους νέους και δη στους πτυχιούχους. Οι ρυθμοί ανάπτυξης αν και είναι σε συγκριτικά υψηλά επίπεδα (3,8%)⁶ δεδομένης της παγκόσμιας οικονομικής κατάστασης, είναι σημαντικά μειωμένα σε σχέση με τη δεκαετία του 1990 και τις αρχές του 2000 (5%)⁷. Ως εκ τούτου δεν απορροφούνται όλοι όσοι εισέρχονται στην αγορά εργασίας.

Η ανεργία σε συνδυασμό με το υψηλό κόστος ζωής οδήγησε σε εξαθλίωση μεγάλη μερίδα του πληθυσμού οι οποίοι συγκεντρωμένοι στα αστικά κέντρα καλλιέργησαν μία συλλογική οργή, που σε αρκετά σημεία θύμιζε την Αίγυπτο της δεκαετίας του 1980. Στην περίπτωση της Τυνησίας, όμως, δεν υπάρχουν κοσμικές αλλά ούτε και ισλαμικές (όπως στην Αίγυπτο) πολιτικές δυνάμεις ικανές να διοχετεύσουν τα πολιτικά αιτήματα αυτού του πληθυσμού. Ο ιδρυτής της Τυνησίας και προκάτοχος του Ben Ali, Habib Bourguiba, είχε καταπνίξει την αριστερή αντιπολίτευση και ο Ben Ali είχε φροντίσει να αποδεκατίσει τους μετριοπαθείς Ισλαμιστές (al-Nahda –Ισλαμική Αναγέννηση). Την δεκαετία του 1990, 10.000 Ισλαμιστές πέρασαν από της φυλακές του καθεστώτος ⁸, ενώ τη δεκαετία του 2000 με πρόσχημα το πόλεμο κατά της τρομοκρατίας ο Ben Ali φυλάκισε ή ανάγκασε σε εξορία τους εναπομείναντες, μετριοπαθείς και εξτρεμιστές. Εδώ έγκειται η ιδιαιτερότητα της περίπτωσης της Τυνησίας. Στις αρχές της προεδρίας του ο Ben Ali χρησιμοποίησε τον ισλαμικό κίνδυνο για να εδραιώσει τον έλεγχό του επί των πολιτικών δυνάμεων και τη κοινωνία, όταν όμως χρειάστηκε το ίδιο επιχείρημα για να κρατηθεί στην εξουσία, πλέον ήταν εντελώς ανυπόστατο. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Ben Ali κατά τη διάρκεια των ταραχών δεν αναφέρθηκε στους Ισλαμιστές. Αντίθετα έκανε λόγο για «δυνάμεις του εξωτερικού και συμμορίες μασκοφόρων»⁹ .¹⁰

Ωστόσο, οι εξωτερικοί παράγοντες είχαν περιορισμένη συμμετοχή στις εξελίξεις. Το διεθνές περιβάλλον συνέβαλε στη κρίση αλλά σε καμία περίπτωση δεν το κατεύθυνε. Η ευρωπαϊκή οικονομική κρίση απομύζησε τους Τυνησίους από τα εμβάσματα, άλλοτε συμπλήρωμα του εισοδήματός τους, και η αυστηρότερη πολιτική για τη μετανάστευση αποστέρησε από τη Τύνιδα ένα μέσο δημογραφικής αποσυμπίεσης και μάλιστα επιδείνωσε την εσωτερική κατάσταση προκαλώντας εμμέσως την πίεση των μεταναστών της Υποσαχάριας Αφρικής πάνω στις κοινωνίες του Μαγρέμπ¹¹. Αντίστοιχα, το δυτικό δίλημμα «δημοκρατία ή σταθερότητα», συντηρούσε στη Τυνησία, όπως και στη πλειοψηφία των χωρών της περιοχής, ένα ανελεύθερο καθεστώς στα χέρια ενός ηλικιωμένου δικτάτορα¹².

Το ξέσπασμα της βίας, όμως, έφερε σε αμηχανία τους δυτικούς συμμάχους του Ben Ali που παρακολουθούσαν με επιφύλαξη τις εξελίξεις. Ο Ομπάμα μόλις την τελευταία μέρα εκφράστηκε υπέρ των Τυνησίων διαδηλωτών, ενώ ο Γάλλος Πρόεδρος δεν πήρε θέση, αφήνοντας υπουργούς και ανώνυμους αξιωματούχους να εκφράζουν την γαλλική στάση¹³. Στο περιφερειακό επίπεδο, η Αφρικανική Ένωση καταδίκασε την υπερβολική χρήση βίας μετά την πτώση του Ben Ali¹⁴ , ενώ ο Αραβικός Σύνδεσμος όπως συνήθως εξέδωσε μια καθυστερημένη, «ισορροπημένη» ανακοίνωση¹⁵ και ο Muammar Qadhafi ‘διαφοροποιήθηκε’ επικρίνοντας την “βιασύνη με την οποία οι Τυνησίοι ξεφορτώθηκαν τον πρόεδρό τους”¹⁶.

Αντίθετα, οι δύο βασικοί παράγοντες που ευνόησαν την ανατροπή του Ben Ali, ήταν αφενός το γεγονός ότι ο κόσμος που κατέβηκε στους δρόμους, αν και ετερόκλητος¹⁷ και χωρίς κοινή πολιτική ταυτότητα, κατάφερε να συσπειρωθεί γύρω από την αντίθεση του στο πρόσωπο του Ben Ali. Ο τελευταίος και η οικογένειά του έγιναν σύμβολα της διαφθοράς, της οικογενειοκρατίας ¹⁸ και της κοινωνικής ανισότητας¹⁹ . Αφετέρου, στη Τυνησία λαμβάνουν παράλληλα χώρα και ενδο-καθεστωτικές ανακατατάξεις. Ένα τμήμα του κατεστημένου, μεταξύ αυτών και ο στρατός, δεν ήταν ευχαριστημένοι με την μέχρι πρότινος κατανο-

μή προνομίων και για αυτό το λόγο, απέφυγε να καταπνίξει την εξέγερση ωσότου αυτή επεκταθεί αρκετά για να αυτοτροφοδοτείται.²⁰

Ωστόσο, από τη στιγμή που έπεσε ο Ben Ali, το κατεστημένο αντέδρασε με βάση το ένστικτο της αυτοσυντήρησης. Έσπευσε να καταπνίξει τις εναπομείνουσες εστίες²¹, επαναφέροντας την ρητορική των «συμμοριών που επιδίδονται σε λεηλασίες»²². Θα ήταν λάθος όμως να θεωρήσουμε ότι οι ένδο-καθεστωτικές διαμάχες έληξαν. Στις 16/1 ο πρώην επικεφαλής της προεδρικής φρουράς, Ali Seriati, και έμπιστος του Ben Ali συνελήφθη με την κατηγορία της υποδαύλισης βίας. Λίγες ώρες αργότερα σημειώθηκαν συγκρούσεις έξω από το προεδρικό μέγαρο όπου είχαν καταφύγει μέλη της προεδρικής φρουράς.²³

Ως εκ τούτου, το μέλλον της Τυνησίας θα εξαρτηθεί από την αλληλεπίδραση αυτών των συνισταμένων. Η επιβίωση της εξέγερσης θα κριθεί από το διάστημα που θα χρειαστεί το καθεστώς να επανακτήσει τις ισορροπίες του. Αν ο Ghannouchi καταφέρει να σχηματίσει κυβέρνηση εθνικής ενότητας σύντομα²⁴, η αντιπολίτευση, με την ευρεία έννοια, θα πέσει θύμα της έλλειψης κοινής πολιτικής πλατφόρμας. Αντίθετα, αν οι ενδο-διαμάχες συνεχιστούν, η αντιπολίτευση θα διαθέτει το χρόνο να διαμορφωθεί²⁵ και να διεκδικήσει ρόλο²⁶ στην μετά Ben Ali εποχή. Το μεγαλύτερο πρόβλημα του καθεστώτος, από την άλλη, είναι αντίστοιχα η έλλειψη ικανού διαδόχου²⁷.

Ενώ η Τυνησία βρίσκεται ακόμα σε αμφίροπη κατάσταση, το ενδιαφέρον ήδη μετακινείται προς την περιφέρεια. Ο Lamis Andoni σήμανε την «αναγέννηση του αραβικού ακτιβισμού»²⁸, ενώ ο Amr Hamzawy χαρακτήρισε τα γεγονότα στην Τυνησία ως «την πρώτη λαϊκή εξέγερση που πέτυχε να εκδιώξει έναν πρόεδρο στον αραβικό κόσμο»²⁹. Οι ταραχές στην Αλγερία φαίνεται να επιβεβαιώνουν αυτήν την εκτίμηση. Ωστόσο, αν και η διάδοση του τυνησιακού παραδείγματος δεν αποκλείεται, η εφαρμογή του θα προσκρούσει στις τοπικές συνθήκες της κάθε περίπτωσης.

Η Αλγερία αντιμετωπίζει αντίστοιχο με τη Τυνησία δημογραφικό πρόβλημα που επιδεινώνεται από την οικονομική κατάσταση και την ακρίβεια. Αντίστοιχα, δεν υπάρχει ουσιαστική αντιπολίτευση. Ωστόσο, προς το παρόν η λαϊκή αντίδραση δεν έχει κάποιο κοινή βάση αντίστοιχη της αντίθεσης προς τον Ben Ali στην περίπτωση της Τυνησίας. Ο εξίσου γερασμένος, Abdelaziz Bouteflika, δεν συγκεντρώνει την οργή των συμπατριωτών του. Το ίδιο ισχύει και για το στρατό που αποτελεί την πραγματική δύναμη του καθεστώτος. Το αλγερινό καθεστώς άμεσα αποφάσισε να περικόψει τους φόρους στη ζάχαρη και το λάδι κατά 41%³⁰, των οποίων το κόστος διπλασιάστηκε μέσα σε λίγους μήνες³¹. Τα εισοδήματα από τις εξαγωγές πετρελαίου και φυσικού αερίου, επέτρεπαν την εξαγορά μερίδας των Αλγερινών³² με αποτέλεσμα τον ευκολότερο κατευνασμό της αντίδρασης. Η σημαντικότερη ίσως διαφορά με την Τυνησία είναι το γεγονός ότι αρκούσε η αναφορά στο 1988³³, για να δικαιολογήσει το καθεστώς τη στάση του απέναντι στους διαδηλωτές αποδεικνύοντας ότι αντίθετα με την Τυνησία ο κίνδυνος του Ισλαμισμού και ενός νέου εμφυλίου έχει ακόμα επίδραση στην Αλγερία.

Από τις υπόλοιπες χώρες του Μαγρέμπ, το Μαρόκο έχει τις λιγότερες πιθανότητες να βιώσει τα γεγονότα της Τυνησίας με σημαντικότερο μεσοπρόθεσμο πρόβλημα το ζήτημα των μεταναστών από τις άλλες χώρες της Αφρικής. Ωστόσο, τόσο το Μαρόκο όπως και η Λιβύη φανέρωσαν την ανησυχία τους μειώνοντας προληπτικά τις τιμές σε βασικά είδη.³⁴ Ανάμεσα στις υπόλοιπες αραβικές χώρες, η Ιορδανία και η Αίγυπτος φαίνεται να επηρεάζονται περισσότερο, αν και η κάθε μία με διαφορετικό τρόπο. Η Ιορδανία που επίσης προχώρησε στη μείωση τιμών, αντιμετωπίζει κύμα διαδηλώσεων οι οποίες όμως δεν φαίνεται να απειλούν σοβαρά το καθεστώς την στιγμή μάλιστα που οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι επέλεξαν να κρατήσουν χαμηλό προφίλ παρά το αρχικό πνεύμα αντιπαράθεσης που προέβλεπαν.³⁵

Εντούτοις, ίσως την πιο ενδιαφέρουσα περίπτωση παρουσιάζει η Αίγυπτος. Το Κάιρο δεν αντιμετωπίζει διαδηλώσεις σαν την Ιορδανία. Ωστόσο, η Αίγυπτος συγκεντρώνει τα

περισσότερα στοιχεία, σε σχέση με τις χώρες της περιοχής, που να ευνοούν μια επανάληψη της Τυνησιακής εμπειρίας. Το αιγυπτιακό καθεστώς έχει το πλεονέκτημα της πρότερης γνώσης, παίρνοντας το μήνυμα της ξαφνικής πτώσης του φίλου αραβικού καθεστώτος του Ben Ali και θέλει να είναι προετοιμασμένο. Τόσο ο Mubarak όσοι και οι πιθανοί διάδοχοί του ανησύχησαν ακούγοντας Αιγύπτιους διαδηλωτές έξω από τη Τυνησιακή πρεσβεία στο Κάιρο να πανηγυρίζουν «Ben Ali, πες στον Mubarak ότι ένα αεροπλάνο περιμένει και αυτόν».³⁶

Τρέχοντα ζητήματα πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής και διεθνοπολιτικής φύσης στο Μαγρέμπ

Προκειμένου να αποκτήσουμε μία ευρύτερη οπτική αυτών των συμβάντων, τα οποία μόλις αναλύθηκαν, καλό είναι να προσπαθήσουμε να διευκρινίσουμε ποια είναι η πραγματικότητα (σε μακροπρόθεσμη βάση) που βιώνει το Maghreb σε διάφορα επίπεδα όπως οι εσωτερικές κοινωνικο-πολιτικές δυναμικές, η κατάσταση της οικονομίας τους και οι διεθνείς τους σχέσεις.

Η πολιτική ζωή και στις τρεις περιπτώσεις χαρακτηρίζεται από την απουσία δημοκρατίας και ατομικών ελευθεριών, αλλά και την επικυριαρχία διαφόρων ομάδων οι οποίες λειτουργούν ως πολιτικές ελίτ και καθεστηκυίες τάξεις εντός ενός χαλαρού θεσμικού πλαισίου και ενός πολιτικού συστήματος εξαιρετικά μονολιθικού και συντηρητικού.

Ο Βασιλιάς και ο θεσμός της μοναρχίας στο Μαρόκο, ο στρατός και το κόμμα (FLN) στην Αλγερία³⁷ και ο Ben Ali στην Τυνησία έχουν σε γενικές γραμμές τον ίδιο ρόλο, με μάλλον διαφορετικούς όμως τρόπους. Τα μαροκινά κόμματα εξουσίας αποτελούν συνήθως μορφώματα τα οποία δημιουργούνται, υποστηρίζονται ή επηρεάζονται από τον Βασιλιά προκειμένου να υπάρχει η ψευδαίσθηση της δημοκρατίας³⁸. Στην Αλγερία η πολιτική ελίτ δεν λειτουργεί κατά αυτόν τον τρόπο. Οι Αλγερινοί στρατιωτικοί καθορίζουν εν πολλοίς τα αποτελέσματα της νοθευμένης κάλπης με ανταλλάγματα (οικονομικά συνήθως) τα οποία πολλές φορές, όχι μόνο ξεπερνούν τα όρια της νομιμότητας, αλλά και εκείνα της ηθικής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της κατάστασης αυτής είναι ότι, προκειμένου να προσφέρουν την υποστήριξή τους στον Bouteflika, έλαβαν ως αντάλλαγμα τον έλεγχο επί των μεγαλύτερων επιχειρήσεων της χώρας³⁹. Τέλος, ο Ben Ali κατόρθωσε να κυβερνήσει την Τυνησία επί 23 συναπτά έτη χωρίς ουδέποτε να αντιμετωπίσει σοβαρά προβλήματα μέχρι και τώρα, που το καθεστώς του κατέρρευσε.

Οι τρεις αυτές πολιτικές ελίτ που μόλις περιγράφηκαν κάνουν χρήση διαφόρων μέσων προκειμένου να κατορθώνουν να επιβάλλουν την εξουσία τους στους πληθυσμούς του Maghreb. Το δίλημμα δημοκρατία ή σταθερότητα αποδεικνύεται εξαιρετικά επιτυχές τόσο στην εσωτερική πολιτική σκηνή, όσο και στη διεθνή. Εκτός του γεγονότος ότι η τυνησιακή κοινωνία δείχνει σε γενικές γραμμές να επιλέγει το δεύτερο, το έλλειμμα δημοκρατίας είναι τόσο έντονο και επειδή διεθνείς δρώντες (ΗΠΑ, ΕΕ) επιθυμούν σταθερότητα σε μία περιοχή όπου η δημοκρατία ίσως να είχε ως αποτέλεσμα μία κατάσταση παρεμφερή με αυτή που βίωσε η Αλγερία την οκταετία 1992-1999. Ακριβώς λόγω αυτών των γεγονότων, το δίλημμα αυτό είναι ιδιαίτερα έντονο στην Αλγερία, καθώς, μετά τον εμφύλιο, το βασικό επιχείρημα του Bouteflika είναι ότι πέτυχε να επαναφέρει στη χώρα τη σταθερότητα. Ο Ben Ali επικαλούνταν μέχρι πολύ πρόσφατα το ίδιο επιχείρημα, ενώ η μαροκινή μοναρχία, φέροντας όλα τα κλασσικά χαρακτηριστικά μίας μοναρχίας, είναι εξαιρετικά συντηρητική απέναντι στις αλλαγές.

Πέραν του επιτυχημένου αυτού διλήματος, εξαιρετικά διαδεδομένη είναι και η αντίθεση της πολιτικής ελίτ απέναντι τόσο στον ισλαμικό φονταμενταλισμό, όσο και στο μετριοπαθές πολιτικό Ισλάμ (τύπου AKP). Οι διώξεις που αυτός υφίσταται εκτείνονται σε επίπεδο πολιτικό,

κοινωνικό και διεθνοπολιτικό, με αποτέλεσμα να μην έχει ιδιαίτερα ερείσματα στην πολιτική ζωή των χωρών του Maghreb. Ουσιαστικά, μέσω αυτής της ρητορικής και πρακτικής, η οποία φαίνεται να αποσκοπεί στον στενότερο έλεγχο επί της κοινωνίας, κομματικοί και πολιτικοί εκπρόσωποι των ρευμάτων αυτών είναι μάλλον λίγοι. Παράλληλα, στην Αλγερία οι πολιτικοί εκπρόσωποι του ρεύματος του πολιτικού Ισλάμ αντιμετωπίζουν δυσκολίες ακόμη και να θέσουν υποψηφιότητα σε εκλογές, ενώ στην Τυνησία οι αντιπρομοκρατικοί νόμοι του Ben Ali είχαν το ίδιο αποτέλεσμα. Συνήθεις είναι και οι απαγορεύσεις κομμάτων με τέτοιο προσανατολισμό ⁴⁰, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την Τυνησία, η οποία ουδέποτε νομιμοποίησε κόμματα με τέτοια ιδεολογία ⁴¹. Και οι τρεις χώρες έχουν συστηματοποιήσει τη δίωξη εκπροσώπων τέτοιων ρευμάτων, με το Μαρόκο να κατέχει τα “πρωτεία”, σε σημείο που να έχει ωθήσει την Al Qaeda να δηλώσει ότι επιθυμεί εκδίκηση εναντίον του Rabat ⁴².

Στην περίπτωση της Αλγερίας, η πολιτική της ελίτ φαίνεται ότι χρησιμοποιεί και άλλη μία μέθοδο για τους ίδιους σκοπούς. Ο εθνικισμός βρίσκεται σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα στην Αλγερία. Αποτέλεσμα αυτού είναι ότι οι Αλγερινοί με κάθε ευκαιρία, έστω και μικρή, φροντίζουν να διαλαλούν τη διαφορετικότητά (και ανωτερότητά) τους σε σχέση με τους υπόλοιπους Άραβες. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του ποδοσφαιρικού αγώνα μεταξύ της εθνικής τους ομάδας και εκείνης της Αιγύπτου, μετά τον οποίο υπήρξε τόση ένταση ώστε τα δύο κράτη να φτάσουν να διακόψουν (“αναστείλουν”) τις διπλωματικές τους σχέσεις.

Το κλίμα αυτό της απουσίας δημοκρατίας και της μη ανοχής οποιουδήποτε είδους αντιπολίτευσης διογκώνεται περισσότερο παρά συγκαλύπτεται από την απουσία ελευθερίας του τύπου. Μέσα στον χρόνο που πέρασε, το 2010, έκλεισε στο Μαρόκο η “Journal Hebdomadaire” η οποία ήταν γνωστή για τις θέσεις που εξέφραζε κατά της Βασιλείας, αλλά και το περιοδικό “Nichane”, το οποίο αρκετές φορές προσέβαλε με τα εξώφυλλά του τη συντηρητική κοινωνική ηθική της μαροκινής κοινωνίας. Παράλληλα, εκτός αυτών, ο εκδότης της εφημερίδας “Al-Jarida al-Oula”, Taoufik Bouachrine καταδικάστηκε σε έξι μήνες φυλάκιση ενώ η εφημερίδα του είχε ήδη κλείσει δύο μήνες νωρίτερα ⁴³. Στην Τυνησία η κατάσταση δεν διαφέρει ιδιαίτερα. Βεβαίως, το θέμα αυτό ανακινούν πηγές κυρίως εξω-τυνησιακές, όπως η μηνιαία εφημερίδα “Le Monde Diplomatique”, η οποία μάλιστα στο άρθρο αναφέρει ότι υπάρχει διαρκής απαγόρευση εισόδου στη χώρα δημοσιογραφικών αποστολών της ίδιας, αλλά και της “Le Monde” ⁴⁴.

Αυτή η απουσία ελευθερίας της έκφρασης που παρατηρείται μαζικά στο Maghreb, τόσο στο επίπεδο της ψήφου, όσο και σε εκείνο του λόγου, κοινό άξονα έχει την κυρίαρχη θέση της εκάστοτε πολιτικής ελίτ στην κοινωνία και το πολιτικό-κομματικό σύστημα. Αποτέλεσμά της είναι να μην υπάρχει σε κανένα από τα τρία κράτη αξιόλογη αντιπολίτευση ισλαμικού προσανατολισμού σε επίπεδο κομματικό και πολιτικό. Βεβαίως, το ρεύμα αυτό ενδεχομένως κοινωνικά να έχει ερείσματα. Φαίνεται πάντως, ότι και τα κοινωνικά ερείσματα αυτών των ιδεών είναι μάλλον περιορισμένα.

Την εικόνα για τα εσωτερικά ζητήματα των χωρών του Maghreb έρχεται να συμπληρώσει η περιγραφή της οικονομικής κατάστασης στην οποία βρίσκονται οι χώρες αυτές. Είναι σαφές ότι οι οικονομίες τους είναι κοντύτερα στις αναπτυσσόμενες (“τρίτοκοσμικές”) οικονομίες, παρά σε εκείνες της Δύσης. Μεγάλα τμήματα του πληθυσμού τους ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας, ενώ υψηλά είναι τα επίπεδα πληθωρισμού και ανεργίας. Από την εκδήλωση της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης το 2008 και μετά, οι εξαγωγές του Maghreb προς την Ευρώπη έχουν μειωθεί, γεγονός το οποίο δοκιμάζει έντονα τις οικονομίες αυτές, καθώς δημιουργεί αλυσιδωτές αντιδράσεις. Τα δεδομένα αυτά, αν και έχουν ξεκάθαρα οικονομικό χαρακτήρα, δεν στερούνται και κοινωνικής διάστασης ⁴⁵.

Όσον αφορά τις διεθνείς σχέσεις των χωρών του Maghreb και τη θέση τους στο διεθνές και περιφερειακό περιβάλλον, και πάλι οι τρεις χώρες φαίνεται ότι μοιράζονται σημαντικές ομοιότητες.

Οι σχέσεις με τις ΗΠΑ και την ΕΕ, δηλαδή τη Δύση γενικά, φαίνεται ότι αποτελούν προτεραιότητα και για τις τρεις χώρες, ειδικά για το Μαρόκο. Το Rabat έχει χαρακτηριστεί από το 2004 ως “Μείζων εκτός NATO Σύμμαχος”⁴⁶ (των ΗΠΑ), με τη συνεργασία των μαροκινών αρχών και αμερικανικών υπηρεσιών σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα⁴⁷. Παράλληλα, διάχυτο είναι παντού το κλίμα για τη σημασία της χώρας για την ΕΕ. Αυτό καθίσταται εμφανές από το γεγονός ότι έχει χαρακτηριστεί ως “γεωγραφικά και πολιτικά ο πλέον κοντινός σύμμαχος της ΕΕ [στην περιοχή]”⁴⁸. Ο ρόλος του Μαρόκου στην Ένωση για τη Μεσόγειο είναι επίσης σημαντικός, τριβές όμως υπάρχουν με την Ισπανία⁴⁹ και την Αλγερία⁵⁰. Τέλος, το Μαρόκο είναι από τις λίγες χώρες παγκοσμίως που έχουν επίσημα δεσμευθεί για την ενεργή συμμετοχή τους στον παγκόσμιο πόλεμο κατά της τρομοκρατίας.

Το θέμα της διείσδυσης της Al Qaeda φαίνεται ότι αντιμετωπίζουν και η Αλγερία με την Τυνησία, γεγονός το οποίο έχει ωθήσει τις ηγεσίες των δύο χωρών να κρατήσουν την ίδια στάση με το Μαρόκο απέναντι σε αυτή, τασσόμενες και οι δύο στο πλευρό των ΗΠΑ στον παγκόσμιο πόλεμο κατά της τρομοκρατίας. Ο ιδιαίτερος δεσμός των δύο χωρών με το Παρίσι είναι σαφώς υπαρκτός (αν και εντονότερος στην περίπτωση της Αλγερίας) και εκφράζεται κυρίως μέσω της Ένωσης για τη Μεσόγειο⁵¹. Θα πρέπει να τονίσουμε ότι, στην περίπτωση της Αλγερίας, η ειδική σχέση με τη Γαλλία είναι εντονότερη, κατάσταση η οποία αποδεικνύεται από τις δηλώσεις της Γαλλίδας Υπουργού Δικαιοσύνης, Michèle Alliot-Marie, στις οποίες παρομοίαζε τις σχέσεις Γαλλίας-Αλγερίας με αυτές ενός παντρεμένου ζευγαριού⁵². Επίσης, η Anne-Marie Idrac, Υπουργός Επικρατείας της Γαλλίας με αρμοδιότητα το εξωτερικό εμπόριο δήλωσε ότι υπάρχει μία καινούρια δυναμική στις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών, δυναμική η οποία μετουσιώνεται, μεταξύ άλλων, στη θέληση και την ετοιμότητα της Γαλλίας να προωθήσει επενδύσεις στην Αλγερία⁵³.

Πέραν όμως των καλών αυτών σχέσεων μεταξύ Ευρώπης και Maghreb, υπάρχει ένα ζήτημα το οποίο δημιουργεί συνεχώς κρίσεις: αυτό της μετανάστευσης. Λόγω της εγγύτητας του Maghreb, και ειδικά του Μαρόκου, στην ΕΕ, η συντριπτική πλειοψηφία των Αφρικανών μεταναστών με τελικό προορισμό την ΕΕ επιλέγει να κατευθυνθεί προς αυτό. Καθώς όμως οι χώρες της Ευρώπης εφαρμόζουν μία πολιτική περί μετανάστευσης μάλλον αυστηρή, τους απελαύνουν, με αποτέλεσμα αυτοί να καταλήγουν και πάλι στις χώρες του Maghreb, δημιουργώντας κατ’ αυτόν τον τρόπο μία κατάσταση εξαιρετικά δυσάρεστη⁵⁴.

Συνολικά, κεντρικό ζήτημα φαίνεται να είναι η διατήρηση ή όχι των κεκτημένων προνομίων και εξουσιών που απολαμβάνουν οι εκάστοτε πολιτικές ελίτ. Ο Βασιλιάς στο Μαρόκο, ο στρατός και το κόμμα στην Αλγερία και ο Ben Ali στην Τυνησία φαίνονταν μέχρι πρότινος αναντικατάστατοι. Ο τελευταίος όμως, μετά από ένα μήνα αναταραχών απώλεσε την εξουσία. Σε γενικές γραμμές, τα ιδεολογικά σχήματα τα οποία χρησιμοποιούνταν (και χρησιμοποιούνται ακόμη στο Μαρόκο και την Αλγερία) φαίνονται εξαιρετικά επιτυχή, με την έννοια ότι είχαν κατορθώσει να περιθωριοποιήσουν τον ισλαμικό φονταμενταλισμό και να περάσουν στις κοινωνίες αυτές έναν συγκεκριμένο τρόπο σκέψης που υπαγόρευε τους εκπροσώπους των πολιτικών ελίτ ως εγγυητές σταθερότητας και, επομένως, ως αναντικατάστατους.

Επιπρόσθετα, το έλλειμμα δημοκρατίας, ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθερίας του τύπου δεν φαινόταν μέχρι στιγμής να διαδραματίζει κάποιο ουσιαστικό ρόλο, όμως, τουλάχιστον στην Τυνησία, φαίνεται ότι την παρούσα στιγμή αποκτάει σημασία. Την κατάσταση δεν βοηθά καθόλου η οικονομική κρίση που βρίσκεται αυτή τη στιγμή σε εξέλιξη, καθώς οι οικονομίες του Maghreb, εξαρτώμενες εν πολλοίς από την Ευρώπη και όντας σχετικά αδύναμες, φαίνεται ότι αδυνατούν (με την εξαίρεση ίσως του Μαρόκου) να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τους μειωμένους ρυθμούς ανάπτυξης, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, τη μείωση του εμπορίου και την πτώση της οικονομικής δραστηριότητας.

Τέλος, κεντρικά θέματα στις διεθνείς σχέσεις των χωρών αυτών και στη θέση τους στο διεθνές και περιφερειακό σύστημα είναι οι στενές σχέσεις με τις ΗΠΑ και την Ευρώπη, υπό την προϋπόθεση ότι θα συνεχίσουν να προτιμάνε τη σταθερότητα από τη δημοκρατία.

1. Η συνέχεια αυτού του περιστατικού έχει τη δική της σημασία. Η εκπομπή διακόπηκε αμέσως. Ωστόσο, μερικά λεπτά αργότερα η ροή αποκαταστάθηκε και στην οθόνη εμφανίστηκε ένας τεχνικός του καναλιού, ο οποίος καθισμένος δίπλα στον βασικό παρουσιαστή της εκπομπής απολογήθηκε στο κοινό και καταδίκασε την κάλυψη των γεγονότων από το κανάλι λέγοντας ότι είναι υπάλληλοι του κράτους και έκαναν αυτό που τους ζητήθηκε. BBC, "Turmoil in Tunisia: As it happened on Friday", (Ημ/νία Πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011) , <http://news.bbc.co.uk/2/hi/9361546.stm>
2. Η απόφαση του Συμβουλίου βασίστηκε στο άρθρο 57 του Συντάγματος, αξιολογώντας ότι η παρούσα κατάσταση δεν αντανάκλαται στο άρθρο 56 που επικαλέστηκε ο Ghannouchi. Η διαφορά των δύο άρθρων έγκειται στο ότι το πρώτο αναφέρεται σε μια οριστική παύση των καθηκόντων του Προέδρου ενώ το δεύτερο αναφέρεται σε μια προσωρινή. Για μια συζήτηση πάνω σε αυτό το θέμα βλ. Al Jazeera, "Constitutional debate", (Ημ/νία πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), <http://english.aljazeera.net/news/africa/2011/01/2011114204942484776.html> Για τον ρόλο του Συντάγματος βλ. παρακάτω υποσ. 26
3. Αργότερα πήρε μία από τις συνηθισμένες τα τελευταία χρόνια σε αυτές τις περιπτώσεις ονομασίες: «Επανάσταση του Γιασεμιού»
4. Ο τουρισμός αποφέρει το 12% του κρατικού συναλλάγματος και απασχολεί το 10% του εργατικού δυναμικού της χώρας. Δεν αποτελεί σύμπτωση ότι οι περισσότερες εστίες, πέρα από την περιοχή γύρω από το Sidi Bou zid (όπου αυτοπυρπολήθηκε ο Mohamed Bouazizi και μετατράπηκε σε σύμβολο της εξέγερσης), βρίσκονται σε παραλιακές –τουριστικές- περιοχές. Για τον χάρτη της εξέγερσης βλ. Al-Jazeera, "Tunisia's social protests", (Ημ/νία πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), <http://english.aljazeera.net/news/africa/2011/01/20111415114167177.html>
Η περίπτωση του Sidi Bou zid αναδεικνύει μια άλλη διάσταση της πολιτικο-κοινωνικής κατάστασης της Τυνησίας που συνδέεται εξίσου με τα γεγονότα, την υποβάθμιση της ενδοχώρας. Η κεντρική (όπου βρίσκεται το Sidi Bou zid) και η νότια Τυνησία βρίσκονται σε δεινότερη θέση απ' ότι ο βορράς και οι ανατολικές ακτές. Jean-Pierre Sereni, "Le réveil tunisien", Le monde diplomatique, (6/1/2011), (Ημ/νία πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011) <http://www.monde-diplomatique.fr/carnet/2011-01-06-Tunisie>, βλ. Επίσης Christopher Alexander, "Tunisia's protest wave: where it comes from and what it means", Foreign Policy, (3/1/2011), (Ημ/νία πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), http://mideast.foreignpolicy.com/posts/2011/01/02/tunisia_s_protest_wave_where_it_comes_from_and_what_it_means_for_ben_ali
5. The Peninsula, "Algeria beefs up security amid fresh protests", (8/1/2011), (Ημ/νία πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), <http://www.thepeninsulaqatar.com/middle-east/138345-algeria-beefs-up-security-amid-fresh-protests-.html>
6. US Department of State (Country Profiles), <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5439.htm>
7. Reuters, «Tunisia targets 5.5 pct/yr growth over next five years», (6/7/2010), (Ημ/νία πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), <http://af.reuters.com/article/investingNews/idAFJOE6650AR20100706>
8. Christopher Alexander, "Anatomy of an Autocracy", Foreign Policy, (14/1/2011), (Ημ/νία πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/01/14/anatomy_of_an_autocracy
9. Al-Arabiya, "Authorities handed over to PM amid rising riots Ben Ali quits after 23 yrs in power & leaves Tunisia, (14/1/11), (Ημ/νία πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), <http://www.alarabiya.net/articles/2011/01/14/133432.html>
10. Στην διάρκεια του μήνα που πέρασε, ο Ben-Ali, χρησιμοποίησε διάφορες τεχνικές για να περισώσει το καθεστώς του. Από την απαξίωση των διαδηλωτών κατέφυγε στην καταστολή και ύστερα σε συμβολικές παραχωρήσεις (απελευθέρωση συλληφθέντων, αυτοσυγκράτηση των δυνάμεων καταστολής, σύσταση ειδικής επιτροπής για τη διαφθορά, πώση των τιμών, νέες θέσεις εργασίας). Παράλληλα απέπεμψε τον κυβερνήτη του Sidi Bou zid και δύο υπουργούς. Η αποτυχία αυτών των κινήσεων να κατευνάσουν τον πληθυσμό, τον οδήγησε στην τρίτη του τηλεοπτική ομιλία από την έναρξη των γεγονότων στην οποία απευθυνόταν συγκαταβατικά στο κοινό λέγοντας «Σας κατάλαβα» και παραδέχτηκε ότι έκανε κάποια λάθη τα οποία όμως απέδωσε σε «κακές συμβουλές». Ταυτόχρονα υποσχέθηκε να αποσυρθεί στις επόμενες προεδρικές εκλογές, χωρίς όμως να πείθει ότι δεν θα χρησιμοποιήσει πάλι τον γραφειοκρατικό μηχανισμό μετά το τέλος των ταραχών για να ανατρέψει την υπόσχεση του, τρο-

ποποιώντας για ακόμη μία φορά το Σύνταγμα. Στην τελευταία του προσπάθεια να κρατηθεί από την εξουσία ανακοίνωσε την διάλυση της κυβέρνησης και υποσχέθηκε την διεξαγωγή εκλογών μέσα σε έξι μήνες. Λίγες ώρες αργότερα αναγκάστηκε να παραχωρήσει προσωρινά (ευελπιστώντας σε μελλοντική επιστροφή) την εξουσία σε άνθρωπο το κύκλου του, τον πρωθυπουργό του. Le Monde, “Tunisie: Ben-Ali promet de ne pas se représenter en 2014”, (13/1/11), (Ημ/νία πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), http://www.lemonde.fr/afrique/article/2011/01/13/ben-ali-promet-de-passer-la-main-en-2014_1465345_3212.html Για μια ενδιαφέρουσα σύγκριση της πτώσης του Σάχη και του Ben-Ali βλ. Abadi, Cameron, “Ben Ali’s 1979 playbook”, Foreign Policy, (14/1/11), (Ημ/νία πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), http://blog.foreignpolicy.com/posts/2011/01/14/ben_alis_1979_playbook

11. Μετανάστες από την Υποσαχάρια Αφρική που αδυνατούν να περάσουν στην Ευρώπη και εγκλωβίζονται στις χώρες του Μαγρέμπ.
12. Στα έγγραφα της αμερικανικής πρεσβείας που δημοσιεύθηκαν από τα Wikileaks, ο αμερικανός πρέσβης εμμέσως παραδέχεται τα αδιέξοδα αυτού του διλήμματος. The Guardian, “Us Embassy cables: Tunisia –a US foreign policy conundrum”, (7/12/10), (Ημ/νία Πρόσβασης: 16 Ιανουαρίου 2011), <http://www.guardian.co.uk/world/us-embassy-cables-documents/217138>
13. BBC, “Turmoil in Tunisia: As it happened on Friday”, (Ημ/νία Πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), <http://news.bbc.co.uk/2/hi/9361546.stm> Τις προηγούμενες μέρες η αμερικανική κυβέρνηση αρκέστηκε να καλέσει τον πρέσβη της Τυνησίας για να εκφράσει τις ανησυχίες της για την κατάσταση στη χώρα. BBC, “US summons Tunisia ambassador over handling of protest”, (7/1/11), (Ημ/νία Πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), <http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-12140461> Για τη στάση της Γαλλίας βλ. Hounshell, Blake, “The sick man of the Middle East”, Foreign Policy, (12/1/11), (Ημ/νία Πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/01/12/the_sick_man_of_the_middle_east?page=0,1 και Le Monde, “Tunisie: Fillon inquiet de l’utilisation disproportionnée de la violence”, (13/1/11), (Ημ/νία Πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), http://www.lemonde.fr/afrique/article/2011/01/13/tunisie-paris-inquiet-de-l-utilisation-disproportionnee-de-la-violence_1465257_3212.html
14. Davison, William, “African Union Condemns Tunisia Violence, Appeals for Calm”, Bloomberg, (15/1/11), (Ημ/νία Πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), <http://www.bloomberg.com/news/2011-01-15/african-union-condemns-tunisia-violence-appeals-for-calm.html>
15. Reuters, “Arab League Calls for calm, unity in Tunisia”, (15/1/11), (Ημ/νία Πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), <http://af.reuters.com/article/idAFJ0E70E07L20110115>
16. Al Masry al-Youm, “Qadhafi pained by ousting of Tunisia’s Ben Ali”, (16/1/11), (Ημ/νία Πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), <http://www.almasryalyoum.com/en/news/qadhafi-pained-ousting-tunisia%E2%80%99s-ben-ali>
17. Για το ρόλο των συνδικάτων, των οργανώσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα και άλλων εργαζομένων όπως οι δικηγόροι και οι δημοσιογράφοι βλ. Christopher Alexander, “Tunisia’s protest wave: where it comes from and what it means”, Foreign Policy, (3/1/2011),
18. Jean-Pierre Sereni, “Le réveil tunisien”, Le monde diplomatique, (6/1/2011), (Ημ/νία πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011) <http://www.monde-diplomatique.fr/carnet/2011-01-06-Tunisie> και The Guardian, “Us Embassy cables: Tunisia –a US foreign policy conundrum”, (7/12/10), (Ημ/νία Πρόσβασης: 16 Ιανουαρίου 2011), <http://www.guardian.co.uk/world/us-embassy-cables-documents/217138>
19. Για την πολυτελή ζωή της οικογένειας Ben Ali και της οικογένεια της συζύγου του, Leila Trabelsi, βλ. Keating, Joshua E., “Lifestyles of the Rich and Tyrannical (updated)”, (14/1/11), (Ημ/νία Πρόσβασης: 16 Ιανουαρίου 2011), http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/06/23/homes_of_the_rich_and_tyrannical
20. Μεγάλη συζήτηση γίνεται και για το ρόλο των νέων μέσων επικοινωνίας. Βλ. Lewsis, Aidan, “Tunisia protests: Cyber war mirrors unrest on streets”, BBC, (14/1/11), (Ημ/νία Πρόσβασης: 16 Ιανουαρίου 2011), <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12180954> και Bounenni, Bassam, “The limits of silencing Tunisia”, Foreign Policy, (12/1/11), (Ημ/νία Πρόσβασης: 16 Ιανουαρίου 2011), http://mideast.foreignpolicy.com/posts/2011/01/12/the_limits_of_silencing_tunisia Μια αντίστοιχη

έμφραση είχε δοθεί στην περίπτωση των διαδηλώσεων στο Ιράν μετά τις εκλογές το 2009. Η δυνατότητα σχετικά απρόσκοπτης επικοινωνίας έπαιξε ρόλο και στις δύο περιπτώσεις. Ωστόσο, καμία εξέγερση δεν δύναται να γίνει από τις οθόνες της τηλεόρασης και του υπολογιστή.

21. Οι διαθέσεις της νέας ηγεσίας αντανακλώνονται στην έκκληση του Mohamed Ghannouchi (16/1/11) για «μηδενική ανοχή» εναντίον όσων απειλούν την ασφάλεια της χώρας. BBC, “Tunis gun battles erupt after Ben Ali aide arrested”, (16/1/11), (Ημ/νία Πρόσβασης: 16 Ιανουαρίου 2011), <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12202283>
22. Το στοιχείο του χάους τονίζεται τόσο από τις φιλο-καθεστωτικές πηγές της Τυνησίας (τηλεφωνήματα τηλεθεατών για να καταγγείλουν επιθέσεις και λεηλασίες), όσο και από φιλο-κυβερνητικά μέσα χώρων της περιοχής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Αίγυπτος. Η al-Ahram αγνόησε σχεδόν εξολοκλήρου τα γεγονότα. Ενώ η Al Masry al-Youm σε κάθε ευκαιρία κάνει αναφορά στις λεηλασίες.
23. BBC, “Tunis gun battles erupt after Ben Ali aide arrested”, (16/1/11), (Ημ/νία Πρόσβασης: 16 Ιανουαρίου 2011), <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12202283> Νωρίτερα φήμες κυκλοφόρησαν ότι συνελήφθη ο γαμπρός του Ben Ali, Sakher Materi, ο οποίος θεωρείται από τους πλουσιότερους επιχειρηματίες της χώρας. BBC, “Turmoil in Tunisia: As it happened on Friday”, (Ημ/νία Πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), <http://news.bbc.co.uk/2/hi/9361546.stm>
24. Η Δευτέρα 17/1 που ανακοινώθηκε από τον Ghannouchi, είναι πολύ αισιόδοξη πρόβλεψη. Τελικά στις 17/1 σχηματίστηκε κυβέρνηση εθνικής ενότητας. Με αυτήν την εξέλιξη το καθεστώς έκανε το πρώτο βήμα για την επιβίωσή του. Η επόμενη κρίσιμη καμπή θα είναι οι εκλογές.
25. Είτε με την ανάδειξη νέων πολιτικών μορφωμάτων ή με την ανασυγκρότηση υπαρχόντων. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία για τους Ισλαμιστές. Ήδη ο εξόριστος ηγέτης της al-Nahda, Rached Ghannouchi, εκδήλωσε την επιθυμία του να επιστρέψει στη Τυνησία. Asharq al-Awsat, “Plot uncovered in Tunisia as unit talks held”, (16/1/11), (Ημ/νία Πρόσβασης: 16 Ιανουαρίου 2011) <http://www.aawsat.com/english/news.asp?section=1&id=23792> Ωστόσο, η επιστροφή του Ghannouchi δεν αρκεί αν δεν υπάρξει μαζική απελευθέρωση Ισλαμιστών που κρατούνται στις φυλακές. Αυτό θα μπορούσε να γίνει μετά από απόφαση για αμνηστία της νέας κυβέρνησης ή την οργάνωση αποδράσεων εν μέσω του γενικού χάους. Βλ π.χ. Press TV, “Scores killed in Tunisia prison fire”, (15/1/11), (Ημ/νία Πρόσβασης: 16 Ιανουαρίου 2011), <http://www.presstv.ir/detail/160282.html>
26. Με τα σημερινά δεδομένα η αντιπολίτευση αποκλείεται από την διεκδίκηση της εξουσίας καθώς σύμφωνα με το Σύνταγμα η μεταβατική κυβέρνηση δεν δύναται να αναθεωρήσει το σύνταγμα και οι εκλογές θα διεξαχθούν υπό τον ισχύοντα εκλογικό νόμο που δεν ευνοεί την αντιπολίτευση. Brown, Nathan L., “Ben Ali may be gone but his constitution is not yet forgotten”, (15/1/11), (Ημ/νία Πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011) http://mideast.foreignpolicy.com/posts/2011/01/15/ben_ali_may_be_gone_but_his_constitution_is_not_yet_forgotten
27. Για μια ανάλυση των τριών πιθανότερων διαδόχων βλ. Al-Jazeera, “Ben Ali’s possible successors”, (15/1/11), (Ημ/νία Πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), <http://english.aljazeera.net/indepth/spotlight/tunisia/2011/01/20111151464566226.html>
28. Andoni, Lamis, “The rebirth of Arab activism”, Al Jazeera, (31/12/10), (Ημ/νία Πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), <http://english.aljazeera.net/indepth/opinion/2010/12/201012311161958792947.html>
29. Ahram online, “Tunisia’s ‘Jasmine Revolution’ jolts Arab world”, (15/1/11), (Ημ/νία Πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), <http://english.ahram.org.eg/~NewsContent/2/8/3955/World/Region/Tunisia/Jasmine-Revolution-jolts-Arab-world.aspx>, Με τέτοιου είδους εξεγέρσεις στην ευρύτερη Μέση Ανατολή μας έχει συνθίσει το Ιράν που δεν είναι αραβικό κράτος.
30. CNN, “Reports: Third person killed in Algeria riots; food prices drop”, (9/1/11), (Ημ/νία Πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), http://articles.cnn.com/2011-01-09/world/algeria.tunisia.protests_1_food-prices-government-websites-tunisian?_s=PM:WORLD
31. The Guardian, “Algerian riots resume over food prices”, (7/1/11), (Ημ/νία Πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), <http://www.guardian.co.uk/world/2011/jan/07/algeria-riots-food-prices>

32. Κεντρικό μοτίβο των διαδηλωτών αποτελούσε το «αν η Αλγερία είναι πλούσια, τότε που είναι ο πλούτος». Le Monde, “Algérie: ‘Nous sommes une jeunesse désenchantée’”, (10/1/11), (, (Ημ/νία Πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), http://www.lemonde.fr/afrique/article_interactif/2011/01/10/algerie-nous-sommes-une-jeunesse-desenchantee_1462561_3212.html
33. Στις 6 Ιανουαρίου, η προσκείμενη στο στρατό εφημερίδα, El Watan, προειδοποίησε για μια επανάληψη των ταραχών του 1988 που οδήγησαν στην προκήρυξη εκλογών και τελικά τον εμφύλιο. Roberts, Hugh, “Algeria’s national ‘protest’”, Foreign Policy, (10/1/11), (Ημ/νία Πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), http://mideast.foreignpolicy.com/posts/2011/01/09/algeria_s_national_protesta
34. Carpenter, Scott J., Schenker, “Analysis: Changing a stagnant political order”, Jerusalem Post, (16/1/11), (Ημ/νία Πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), <http://www.jpost.com/International/Article.aspx?ID=203756&R=R1>
35. Στην λιβανική εφημερίδα al-Akhbar, στις 11/1, οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι προειδοποιούσαν ότι οι αυξήσεις τιμών θα οδηγήσουν σε έκρηξη όμοια με της Τυνησίας. Lynch, Marc, “Arab regimes on edge”, (11/1/11), (Ημ/νία Πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), http://lynch.foreignpolicy.com/posts/2011/01/11/arab_regimes_on_edge
Λίγες μέρες αργότερα αποφάσισαν να μην συμμετάσχουν στην διαδήλωση της Παρασκευής (14/1/11) αλλά να παρευρεθούν μόνο στην καθιστική διαμαρτυρία της Κυριακής (16/1/11).
Mohammad Ben Hussein, “Islamists withdraw from Friday protests”, (14/1/11), (Ημ/νία Πρόσβασης: 15 Ιανουαρίου 2011), <http://www.jordantimes.com/?news=33478>
36. The Gulf Today, “Egyptians welcome changes in Tunisia”, (16/1/11), <http://gulftoday.ae/portal/5a623d3a-1b2a-4647-8d4b-03690bd25e25.aspx>
37. Βλ. <http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-443.html> και Roberts, Hugh, “Demilitarising Algeria”, Carnegie Endowment for International Peace, (Ημερομηνία Πρόσβασης: 30/12/2010) http://carnegieendowment.org/files/cp_86_final1.pdf.
38. Η πλέον πρόσφατη περίπτωση τέτοιου κόμματος είναι αυτή του Κόμματος Αυθεντικότητας και Μοντερνισμού [“Authenticity and Modernity Party”, αναφερόμενο πολλακίς και ως “the King’s party”, Hisham, “Moroccan Elections: the King’s Party Triumphs”, English Global Voices, (Ημερομηνία Πρόσβασης: 28/12/2010) <http://globalvoicesonline.org/2009/06/15/moroccan-elections-the-kings-party-triumph/>], το οποίο δημιουργήθηκε τον Ιούνιο του 2008 και του οποίου ο ιδρυτής, Fouad Ali El Himma, πρώην Υπουργός Εσωτερικών και παιδικός φίλος του Βασιλιά, δείχνει να μη διαθέτει εμφανή ιδεολογικοπολιτική ταυτότητα, πέραν ίσως της φιλομοναρχικής τάσης του. Εντυπωσιακή υπήρξε η άμεση προσέλευση και ενσωμάτωση αρκετών άλλων κομμάτων (εντός ελαχίστου χρονικού διαστήματος από την ίδρυσή του προσέλευσε και ενσωμάτωσε μεταξύ άλλων το Εθνικό Δημοκρατικό Κόμμα (“National Democratic Party”) και το κόμμα Al-Ahd). Η νίκη που πέτυχε στις αυτοδιοικητικές εκλογές του 2009 δείχνει ότι μπορεί να διεκδικήσει με αξιώσεις την ψήφο των Μαροκινών το 2012. Σε αυτήν ακριβώς την περιγραφή αντιστοιχούσε και το Κόμμα Ανεξαρτησίας (“Independence Party”), το οποίο όμως τα τελευταία χρόνια έχει στραφεί σε μία κατεύθυνση ελαφρώς αντιβασιλική, με την έννοια ότι τον υποστηρίζει μονάχα σε ορισμένα μέτωπα. Από την άλλη πλευρά, η Σοσιαλιστική Ένωση Λαϊκών Δυνάμεων φαίνεται επίσης ότι τελεί υπό τον έλεγχο του Βασιλιά. Βλ. <http://www.nationsencyclopedia.com/Africa/Morocco-POLITICAL-PARTIES.html> και Monjib, Maati, “The USFP and the Moroccan Monarchy: the power of patronage”, Carnegie Endowment for International Peace, (Ημερομηνία Πρόσβασης: 02/01/2011) <http://www.carnegieendowment.org/arb/?fa=downloadArticlePDF&article=40732>.
39. “In 2009, many generals accepted a withdrawal from the political arena and approved Bouteflika, in exchange for their children retaining control over the country’s largest businesses.”. Βλ. Boubekour, Amel, “Lessons form Algeria’s 2009 Presidential Election”, (Ημερομηνία Πρόσβασης: 02/01/2011) <http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=22983>.
40. Στις αρχές του 2008 οι μαροκινές αρχές απαγόρεψαν τη λειτουργία του Κόμματος Al Badil Al

- Hadari. Βλ. Asharq Al-Awasat, “Morocco bans Islamist Party after arrest”, Asharq Al-Awasat, (Ημερομηνία Πρόσβασης: 01/01/2011) <http://www.aawsat.com/english/news.asp?section=1&id=11845>.
41. Βλ. Boubekour, Amel, “The Islamist Threat in Tunisia Still Justifies the Stagnation of the Political Scene”, (Ημερομηνία Πρόσβασης: 04/01/2011) <http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=24027>.
 42. Βλ. Asharq Al-Awasat, “Morocco bans Islamist Party after arrest”, Asharq Al-Awasat, (Ημερομηνία Πρόσβασης: 01/01/2011) <http://www.aawsat.com/english/news.asp?section=1&id=11845>, Taheri, Amir, “Al-Qaeda’s sinister creep into North Africa”, The Times, (Ημερομηνία Πρόσβασης: 06/01/2011) http://www.timesonline.co.uk/tol/comment/columnists/guest_contributors/article4425820.ece, Alami, Aida, “Morocco battles Al-Qaeda in Islamic Maghreb”, Global Post, (Ημερομηνία Πρόσβασης: 03/01/2011) <http://www.globalpost.com/dispatch/morocco/101101/morocco-battles-al-qaeda-the-islamic-maghreb> και <http://www.nationalterroralert.com/2008/08/30/morocco-smashes-al-qaeda-terror-network/>. Όσον αφορά την εκδίκηση της Al Qaeda βλ. Al Arousni, Latifa, “Al Qaeda seeking revenge against Morocco – Anti Terrorism Expert”, Asharq Al Awasat, (Ημερομηνία Πρόσβασης: 06/01/2011) <http://www.asharq-e.com/news.asp?section=1&id=23683>.
 43. Βλ. The Economist, “Shutting up shop”, The Economist, (Ημερομηνία Πρόσβασης: 29/12/2010) http://www.economist.com/blogs/newsbook/2010/10/innovative_moroccan_magazine_closes. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις πρακτικές της μαροκινής μοναρχίας για τέτοιου είδους ζητήματα βλ. Monjib, Maati, “Moroccan methods to silence press”, Carnegie Endowment for International Peace, (Ημερομηνία Πρόσβασης: 30/12/2010) <http://carnegieendowment.org/arb/?fa=show&article=41955>.
 44. Βλ. Le Monde Diplomatique, “Un propagandiste intéressé du régime tunisien”, Le Monde Diplomatique, (Ημερομηνία Πρόσβασης: 04/01/2011) <http://blog.mondediplo.net/2009-10-23-Un-propagandiste-interesse-du-regime-tunisien>.
 45. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις οικονομίες των χωρών του Maghreb βλ. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mo.html>, <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2009/pr09407.htm> και http://www.economywatch.com/world_economy/morocco/ για Μαρόκο, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ag.html>, <http://www.imf.org/external/country/DZA/index.htm> και http://www.economywatch.com/world_economy/algeria/ για Αλγερία, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ts.html>, <http://www.imf.org/external/country/TUN/index.htm> και http://www.economywatch.com/world_economy/tunisia/ για Τυνησία.
 46. Οι ΗΠΑ είναι μάλλον φειδωλές όσον αφορά αυτόν τον χαρακτηρισμό (“Major non-NATO ally”) και τον έχουν δώσει μονάχα σε πραγματικές χώρες-κλειδιά ανά τον πλανήτη, σημαντικότερες εκ των οποίων είναι η Αίγυπτος, το Ισραήλ, το Πακιστάν, η Αυστραλία και η Ιαπωνία. Βλ. <http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2004/06/mil-040604-usia02.htm>.
 47. Η συνεργασία τους είναι τόσο στρατιωτική, όσο και σε επίπεδο ανταλλαγής πληροφοριών, γεγονός το οποίο φαίνεται να εξηγεί και τις τόσες επιτυχίες των μαροκινών αρχών σε θέματα ισλαμικού φονταμενταλισμού και τρομοκρατίας. Όλες οι πάσης φύσεως συμφωνίες που έχουν υπογραφεί μεταξύ των δύο χωρών βρίσκονται στην ιστοσελίδα <http://teacherlingo.com/blogs/makeadifference/archive/2008/02/09/areas-of-cooperation-between-morocco-and-usa.aspx>.
 48. “Géographiquement et politiquement, Rabat est le plus proche allié de l'UE sur la rive sud.”. Για τη φράση αυτή βλ. Portes, Thierry, “Le Maroc veut être un élève modèle de l'UPM”, Le Figaro, (Ημερομηνία Πρόσβασης: 05/01/2011) <http://www.lefigaro.fr/international/2008/07/11/01003-20080711ARTFIG00046-le-maroc-veut-etre-un-eleve-modele-de-l-upm-.php>.
 49. Οι τεταμένες σχέσεις των δύο χωρών οφείλονται σε μία σειρά γεγονότα, που εκτείνονται από τις εδα-

φικές διαφορές για το νησί Leila και τις πόλεις Ceuta και Melilla, έως και το ρόλο της Ισπανίας στην προαναφερθείσα διαμάχη για τη Δυτική Σαχάρα, αλλά και τις έντονες διαφορές των δύο χωρών σχετικά με την αλιεία. Βλ. Bennani, Driss, “Spain-Morocco: Back to reality”, Morocco Board News Service, (Ημερομηνία Πρόσβασης: 09/01/2011) <http://www.moroccoboard.com/news/34-news-release/986-spain-morocco-relations-back-to-reality>, Abend, Lisa, “Spain, Morocco Tensions Rising”, Time, (Ημερομηνία Πρόσβασης: 06/01/2011) <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,1681032,00.html> και McLean, Renwick, “Spain-Morocco ties on the mend”, The NY Times, (Ημερομηνία Πρόσβασης: 06/01/2011) http://www.nytimes.com/2005/01/19/world/europe/19iht-spain.html?_r=1.

50. Η Αλγερία ανέκαθεν υποστήριζε το Μέτωπο Polisario και λόγω της επιθυμίας να εντάξει στην επικράτειά της τη συγκεκριμένη περιοχή, αλλά και λόγω του ανταγωνισμού της με το Μαρόκο για την επιρροή στην περιοχή αυτή. Μέσω του νέου γύρου διαπραγματεύσεων υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, διαφαίνεται η ανακίνηση και αναθέρμανση του ζητήματος της Δυτικής Σαχάρας, το οποίο αποτελούσε (και συνεχίζει να αποτελεί) ένα από τα πιο λεπτά και σημαντικά ζητήματα της πολιτικής ατζέντας του Rabat.
51. Βλ. τον φάκελο (“Dossier Speciale”) της “Le Figaro”, ο οποίος βρίσκεται στην ιστοσελίδα <http://www.lefigaro.fr/international/union-pour-la-mediterranee.php>.
52. Βλ. Le Nouvel Observateur, “France-Algérie: des relations “un peu comme dans un couple”, Le Nouvel Observateur, (Ημερομηνία Πρόσβασης: 08/01/2011) <http://tempsreel.nouvelobs.com/actualite/monde/20101019.OBS1467/france-algerie-des-relations-un-peu-comme-dans-un-couple.html>.
53. Βλ. Le Nouvel Observateur, “Idraq évoque une “nouvelle étape” dans les relations franco-algériennes”, Le Nouvel Observateur, (Ημερομηνία Πρόσβασης: 08/01/2011) <http://tempsreel.nouvelobs.com/actualite/economie/20100921.OBS0141/idrac-evoque-une-nouvelle-etape-dans-les-relations-franco-algeriennes.html>.
54. Βλ. The Middle East Institute, “Migration and the Maghreb”, The Middle East Institute, (Ημερομηνία Πρόσβασης: 09/01/2011) <http://www.mei.edu/Portals/0/Publications/Migration%20Maghreb.pdf>.